

EL PLET D'INCORPORACIÓ A LA CORONA DE CATADAU (1740-1806)

Manuel Ardit

Universitat de València

ELS plets d'incorporació a la Corona no han estat objecte d'atenció preferent per part dels historiadors, almenys des dels temps en què Salvador de Moxó els va dedicar dues monografies que encara en l'actualitat resulten imprescindibles.¹ Pel que fa al País Valencià el tema és encara poc estudiat. Ha estat analitzat amb un cert detall el plet d'incorporació d'Almussafes, senyoria del monestir de la Vall digna, que finalitzà en 1766. Es tracta d'un procés atípic, ja que la demanda d'incorporació es presentà en 1765 i a l'any següent es decidí la reversió a la Corona, per raons que no estan clares.² El desenrotllament dels plets de reversió no fou habitualment aquest, ja que solien durar dècades, topetaven amb innombrables dificultats i no sempre finalitzaven amb sentència favorable als pobles. Aquest fou el cas del plet d'Alberic, del que coneixem la sentència executòria, favorable a la població, de 1836,³ i el de Catadau, que estudiarem en aquest article. Coneixem molt pitjor altres plets que també acabaren amb sentència d'incorporació, com el de Dènia (1804), Bunyol (1835) i Gaibiel, que finalitzà en data desconeguda.⁴ Per descomptat sabem molt poc dels altres plets incoats però que finalitzaren amb sentència desfavorable. Alguns indicis, com el fet que les altres dues poblacions del marquesat de Llombai a més de Catadau, és a dir Llombai i Alfarb, també portaren endavant plets de reversió que no triomfaren, i altres, semblen suggerir que van ser prou nombrosos.

¹ Salvador de Moxó, *La incorporación de señoríos en la España del Antiguo Régimen*, Valladolid, 1959, Universidad de Valladolid, i, del mateix autor, *La disolución del régimen señorial en España*, Madrid, 1965, CSIC.

² Albert Girona Albuixech, "Proceso de una resistencia contra el dominio señorial. Estudio de un pleito de incorporación: la villa de Almussafes contra el monasterio de Nuestra Señora de Vall digna (siglo XVIII)", *Saitabi*, XXX, 1980, pp. 105-120.

³ Manuel Ardit Lucas, *Revolución liberal y revuelta campesina*, Barcelona, 1977, Ariel, pp. 49-51.

⁴ Pel que fa a Dènia, veure Roque Chabás, *Historia de la ciudad de Denia*, 2.ª edició, Alacant, 1972, Instituto de Estudios Alicantinos, pp. 112-120; pel que respecta a Bunyol, Mariano Peset i Vicent Graullera, "Nobleza y señoríos en Valencia durante el siglo XVIII", *Estudios de Historia Social*, 12-13, 1980, pp. 245-281, esp. p. 252, i Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, València, 1979, Del Cenja al Segura; la referència a Gaibiel procedeix de l'estudi esmentat anteriorment de M. Peset i V. Graullera, p. 252.

Els plets de reversió a la Corona no són més que un dels aspectes, encara que un dels més rellevants després de les revoltes antifeudals, de la llarga tradició d'oposició a la senyoria que caracteritza el País Valencià. Iniciada amb la revolta de les Germanies, a començaments del segle XVI, aquesta lluita antifeudal tingué manifestacions molt diverses. Les revoltes violentes, com les de 1693, 1766 i 1801 no van ser més que l'esclat violent de tensions que havien anat acumulant-se durant decennis o fins i tot segles, com en el cas d'Elx. Habitualment l'oposició antisenyorial tingué manifestacions més prosaïques, fins i tot quotidianes, com el frau, la negativa a satisfer les prestacions dominicals o altres de més subtils encara, que no anem a analitzar. El recurs davant els tribunals era molt freqüent i és ben conegut com algunes revoltes, especialment la Segona Germania de 1693, tingueren una fase legal prèvia. La casuística d'aquests plets era molt variada: hi havia des de recursos individuals, conservats en abundància en els arxius dels tribunals senyorials, fins a plets col·lectius, substanciats davant l'Audiència de València, en els que es qüestionaven aspectes essencials de la senyoria, com el pagament de censos i particions per les terres novament roturades, els lluïsmes, els monopolis senyorials i molts altres aspectes. Els plets de reversió no eren més que la culminació d'aquesta oposició constant a les prerrogatives senyorials, tímidament promoguts per la política dels monarques de la casa de Borbó, especialment des del regnat de Ferran VI.

Com que els estudis de l'oposició pacífica antifeudal són encara escassos a Espanya, no sabem si és correcte el tòpic, prou difós en els segles XVIII i XIX, del caràcter especialment combatiu del camperolat senyorial valencià, que després alimentaria alguns motius recurrents de la ideologia republicana. Siga com siga, l'estudi detallat del plet de reversió de Catadau pot ajudar a desentranyar aquest aspecte essencial de la nostra història. El procés és interessant per molts aspectes, com la seua llarga durada de 66 anys (més anys encara si considerem les disputes de detall que s'arrossegaren després de la sentència), les dificultats que el poble de Catadau hagué d'enfrontar, l'enorme cost del procés que acabà arruïnant molts dels promotors i, sobretot, la pràctica unanimitat i l'admirable constància que els veïns demostraren, dirigits per alguns líders, com Josep Bisbal i Simó, Damascé Bisbal o Josep Bisbal de Damascé. En altres pobles de reconeguda tradició antifeudal, com Alberic o Aiolo de Malferit, aquests dirigents populars acabaren esdevenint polítics que aconseguiren acta de diputats a les Corts de Cadis, com Antoni Lloret o Joaquim Aparici. No fou aquest el cas dels Bisbal de Catadau, però estic convençut que el plet de reversió aconseguí remoure consciències i fou, d'alguna manera, una escola de formació política liberal o protoliberal.

EL PRIMER PROCÉS

El que fou governador del marquesat de Llombai en els anys cinquanta del segle XVIII, Francesc Benlloch, caracteritzava els veïns de Catadau de "*muy resueltos, triunphantes, astutos y caprichudos, pero con la nota de malquistos con la casa de Gandía, de la que siempre han sido fuertes antipodas, y de belicosos y litigantes con arta impertinencia*".⁵ Alguns trets de la mentalitat col·lectiva són difícils d'explicar, com seria el cas de la bel·licositat de la gent de Catadau, però molt probablement es devia, entre altres raons, a la riquesa de la població, que promogué la formació d'una elit rural que aviat va percebre l'explotació feudal com una càrrega insuportable. El mateix Benlloch qualificava el lloc de Catadau com "*algo más opulento que los demás*" i que l'oposició a la casa de Gandia venia de "sempre".⁶ No podem saber què significava exactament la paraula "sempre" en la ment de Benlloch, però sens dubte es referia a uns orígens molt antics, que com a mínim s'haurien de datar a finals del segle XVII. Efectivament sabem que en 1693, l'any de la Segona Germania, va haver en Catadau moviments antifeudals i, pocs anys després, en 1699, amb motiu de la confeció d'un capbreu, un fort malestar i la negativa a capbrevar de diversos veïns, alguns dels quals van ser empresonats.⁷

Potser la idea de litigar contra la casa de Gandia reivindicant la reversió a la Corona procedira d'aquests anys, però la decisió de portar endavant el plet es va prendre, sens dubte, en els anys trenta del segle XVIII, i probablement té relació amb aquesta decisió la junta general de veïns que, en data precisa desconeguda, va tenir lloc en 1733 sense autorització senyorial.⁸ En la documentació de la casa d'Osuna hi ha notícies d'un plet promogut pels tres pobles del marquesat sobre la jurisdicció del duc, substanciat davant l'Audiència de València, però no l'he trobat on havia d'estar, és a dir, en la sèrie *Escribanías de Cámara* de l'Arxiu del Regne de València.⁹

Segons un memorial imprés a Madrid, datat a 29 de febrer de 1744, la forma com s'inicià aquest primer plet fou la següent.¹⁰ Inscrit en la política

⁵ Francisco Benlloch, *Descripción de el marquesado de Lombay, su antigüedad, principio y señorío antiguo y moderno, con una puntual noticia de la actual consistencia de sus frutos, valores y gobiernos*, edició tipogràfica del manuscrit original de 1756, València, 1975. Institució Alfons el Magnànim, p. 93.

⁶ *Ibid.*

⁷ Manuel Ardit, "Repercussions de la Segona Germania al marquesat de Llombai (Ribera Alta). Els desordres de 1693 i 1699", *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 20, 1995, pp. 47-60.

⁸ Archivo Histórico Nacional (AHN), Archivo de la Nobleza (AN), *Osuna*, lligall 595, expedient 45.

⁹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6²⁶, 18.

¹⁰ *Por el Excmo. Señor don Juan Manuel Diego López de Zúñiga, duque de Béjar y de Mandas, gentil-hombre de cámara de Su Magestad, del insigne órden del Toysón de Oro y*

favorable al rescat de jurisdiccions encetada pels monarques de la casa de Borbó, Felip V expedí un decret el 13 d'abril de 1740 afavorint i impulsant els processos de redempció, quan els pobles havien estat alienats amb clàusula de retrovenda. Immediatament aquest mateix any acudí davant del *Consejo de Hacienda* el lloc de Catadau, al·legant que aquest havia estat alienat per transmissió onerosa, per Pere IV a Arnau Joan el 14 de gener de 1358 i per Joan I a Aimeric de Centelles el 8 d'abril de 1391, tot demanant la incorporació a la Corona pel doble del preu de venda, 26.000 sous, als que afegien com a servei 1.000 pesos més, és a dir, 20.000 sous. Per Reial Decret de 22 de setembre de 1741 el monarca va admetre el servei i manà incorporar la jurisdicció a la Corona. Tot seguit el duc de Béjar, duc consort de Gandia, va apel·lar, tot i ingressant en la Tresoreria General l'augment oferit pels veïns de Catadau, sense perjudic dels seus drets i demanant ser oït en justícia. El rei va condescendir, a consulta del *Consejo* de 19 d'octubre de 1741, i el duc ingressà en Tresoreria l'equivalent a la quantitat oferida per Catadau, de 24.847 rals castellans, iniciant-se així el procés. El duc al·legava la nul·litat del decret d'incorporació de Catadau a la Corona, ja que no s'ajustava a allò decretat el 13 d'abril de 1740, que es referia a alienacions amb pacte de retrovenda i no perpètuas, "*por cuyo motivo —deia l'escrit— el señor duque funda al contrario su demanda en que su contrato fue de compra y venta, y el pacto de redimir se renunció por el privilegio posterior, que se ha callado*", fent referència a un privilegi de Joan I de 1393 que veurem seguidament.¹¹ També argumentava que l'apoderat de Catadau, Josep Bisbal, no tenia poders suficients, ja que no s'havia convocat junta general de veïns. Finalment conclouia que mancaven molts requisits per al tempteig, entre ells que havia de provar-se el benefici i utilitat universal "*que rara vez se verifica en los tanteos de jurisdicción, y mucho menos en el actual, en que se puede exclamar con justa causa y sumo dolor la pérdida y ruina, de que se lamentan los autores, con la experiencia de promover algunos particulares semejantes causas en daño del común, y por su propio beneficio y libertad.*"¹²

Descendint al detall de l'argumentació jurídica, aquesta es basava, com en gairebé tots els plets de reversió, en la interpretació —en aquest cas feta a favor dels interessos senyorials— dels documents d'alienació. Entre altres coses es pretenia demostrar que la venda s'havia fet a carta de gràcia però

mayordomo mayor del Serenissimo señor príncipe de Asturias, como marido y conjunta persona de la Excmo. Señora doña María Ana de Borja y Centelles, duquesa de Gandia, condesa de Oliva y de Mayalde, y marquesa de Lombay, con Joseph Bisbal y algunos vecinos del lugar de Catadau, comprendidos en dicho estado de Lombay, sobre rescate de la jurisdicción de dicho lugar e incorporación a la Corona, Madrid, 1744, 21 fols., sense peu d'impremta, a l'AHN, AN, Osuna, llig. 723, exp. 2²⁵.

¹¹ *Por el Excmo. Señor...* ob. cit., fol. 3r.

¹² *Por el Excmo. Señor...* ob. cit., fol. 6r.

no amb pacte de retrovenda, distinció molt subtil que personalment dubte que desautoritzara la reversió. Efectivament la part ducal al·legava que Pere IV, per privilegi lliurat en Alzira el 14 de gener de 1358, "*vendió, y por titulo de pura y perfecta venta*"¹³ al seu conseller Arnau Joan el mer imperi i la jurisdicció alta i baixa de Catadau per 5.000 sous barcelonesos, venda que fou lloada i aprovada pels síndics d'Alzira el 19 dels mateixos mes i any. En aquesta venda s'especificava el pacte de redempció o retrovenda que podia exercir en qualsevol moment la universitat de Catadau. El 27 de juny de 1368 la senyoria de Catadau fou venuda pel mateix preu a Ramon de Riusec. Havent recaigut posteriorment la senyoria en Aimeric de Centelles, Joan I va pactar amb ell que li donaria 8.000 sous més, que efectivament va cobrar, reservant-se el propi monarca la redempció per 13.000 sous —és a dir la suma d'aquests 8.000 sous i els 5.000 anteriors— i expedint privilegi datat a Saragossa el 8 d'abril de 1391. D'ací deduïa que es tractava d'una venda a carta de gràcia i no amb pacte de retrovenda, "*y habiendo tanta diferencia entre dichos dos contratos, que por el primero sólo se transfiere el uso de la cosa y por el segundo la propiedad y el dominio*" i que, per tant, no s'havia d'aplicar el decret d'incorporació de 13 d'abril de 1740.¹⁴ A més a més, els veïns de Catadau havien actuat amb engany, ocultant un privilegi de Joan I de 14 de març de 1393, pel qual renunciava a la carta de gràcia. Però la part de Catadau argumentava que aquest privilegi era fals i que, en tot cas, sempre es podia aplicar el tempteig o retracte legal o foral, fonamentat en les nombroses declaracions dels monarques aragonesos de no alienar viles ni llocs reials. En concret —igual que en el plet de reversió d'Alberic— al·legaven la promesa feta per Pere IV en les Corts valencianes, el 18 d'octubre de 1336, de no alienar cap lloc de la jurisdicció d'Alzira, promesa convertida en privilegi el 3 d'octubre de 1340, o la dubtosa (segons la part ducal) pragmàtica d'Alfons V de 8 de maig de 1447, que ordenava que la Corona fos reintegrada de les viles i llocs que haguessen estat alienats.

La part ducal responia —amb raó històrica almenys— que aquestes eren simples declaracions que després no es complien i que, en tot cas el príncep, fent ús de la seua sobirania, sempre podia revocar, com fou el cas recent de la senyoria de Cullera, donada pel mateix monarca Felip V a Cristóbal Moscoso, comte de las Torres. El mateix Pere IV va declarar que aquestes prohibicions d'alienar el Reial Patrimoni no comprenien les que es fessen per remuneració de serveis, com en la Reial Pragmàtica lliurada a Perpinyà el 16 de novembre de 1355. De fet, tant la venda de Catadau a Arnau Joan com a Ramon de Riusec, eren posteriors a aquestes disposi-

¹³ *Por el Excmo. Señor...* ob. cit., fol. 6r.

¹⁴ *Por el Excmo. Señor...* ob. cit., fols. 7v-8r.

cions. Al·legava, finalment, un problema d'interpretació, ja que el privilegi de Pere IV de 1340 tant sols nomenava "*villam Algezirae*" però no es referia als seus pobles o alqueries.

La part ducal conclouïa que no hi havia lloc d'aplicar el privilegi de 1336 ni cap altre posterior i que, en tot cas, Catadau tan sols podia temptejar el mer imperi, però no la jurisdicció alfonsina "*assí por ser ésta inseparable del dominio directo del lugar, que reside y quedaria siempre en el señor duque, como por no haberse comprendido en los privilegios de venta, de que se vale, ni tenerla el señor duque por dicho título*".¹⁵ De tota manera, com a argument menor afegia que Catadau, en no ser vila, mai no havia tingut jurisdicció i en tot cas hauria de retornar a la d'Alzira, en el terme general de la qual era inclosa la població. Finalment exposava que la nova població postmorisca de 1611 havia fet desaparèixer tots els drets de l'antiga universitat.

Tot aquest embolic legal, en el que es plantejaren des de qüestions més aviat anecdòtiques de pura tècnica processal junt amb d'altres de major calat conceptual, com la del darrer paràgraf textual que he reproduït i que després s'examinaran amb major atenció, no serví de massa. Aquest primer plet acabà resolvent-se per raons molt més prosaiques, simplement per diners. Efectivament la sentència, de 27 de maig de 1744, donava la raó a Catadau i declarava la seua incorporació a la Corona.¹⁶ En un primer moment la part ducal demanà que el juí fos vist en segona instància davant del mateix *Consejo de Hacienda*, però excloent un dels jutges i un relator, que estimava "*apasionados*" de la part contrària. No sabem si aquesta petició es va presentar efectivament, ja que allò que es conserva a l'arxiu de la casa d'Osuna és un esborrany.¹⁷ Fos com fos, al final el duc va acudir personalment al monarca i li prometé, a més dels 24.847 rals castellans (equivalents als 46.000 sous oferits per Catadau) altres 30.000 rals de donatiu, si es manava cessar el plet, s'imposava perpetu silenci a Catadau i es confirmava el privilegi de Joan I de 1393. Aquest oferiment va ser admés pel rei el 14 de juliol de 1744. Catadau va recórrer, però se li ordenà perpetu silenci per Reial Ordre de 2 de març de 1745, per la qual es manava a més a més a l'apoderat de Catadau, Josep Bisbal, que abandonés Madrid. El 24 de juny de 1745 Felip V signava en el Buen Retiro el privilegi pel qual atorgava a la duquessa de Gandia, en atenció al servei fet a la Corona de 30.000 rals, la possessió perpètua de Catadau.¹⁸ Poc de temps després, el 3 d'agost de

¹⁵ *Por el Excmo. Señor...*, ob. cit., fols. 19v-20r.

¹⁶ Arxiu del Regne de València (ARV), *Bailía, sèrie B*, exp. 202, sense foliar.

¹⁷ AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6²⁶, 6.

¹⁸ *Memorial ajustado, hecho con citación de las partes y en virtud de decreto del Consejo, del pleyto que en él se sigue por el lugar de Catadau y los señores fiscales, con el duque de Osuna, en representación de la condesa de Benavente, duquesa de Gandia, marquesa de*

1745, el privilegi era llegit en sessió de l'ajuntament de Catadau presidida pel governador i alcalde major de Llombai. Aquest mateix dia fou llegit, casa per casa, a tots els veïns que havien apoderat Josep Bisbal, excepte a cinquanta-nou que "*en jamás han podido ser hallados, antes bien se han ocultado por el motivo de que no querian saber el anterior Real Privilegio*".¹⁹

L'apoderat de Catadau en aquest primer plet, i entusiasta promotor del procés, fou Josep Bisbal de Jeroni. Primerament el justícia i regidors de Catadau, "*en voz y nombre de el dicho lugar de Catadau*", van atorgar escriptura de poder a Josep Bisbal el 26 de maig de 1640 davant el notari de València Josep Macià Gilabert. En aquesta escriptura li concedien uns poders amplíssims per a "*el reintegro y redempción de éste (lugar, se sobreentén), su particular jurisdicción y demás*", i al mateix temps se li encomanava que fes les gestions conduents a la convocatòria d'un consell general "*que se celebre sin asistencia de el gobernador que es o fuere de este dicho lugar de Catadau, por ser empleado y nombrado por parte de el poseedor de este mismo lugar*".²⁰ Del curs posterior dels esdeveniments podem inferir que no es va aconseguir autorització per a la reunió de dit consell general. El 13 de juliol d'aquest mateix any, cent trenta-dos veïns de Catadau atorgaven nova escriptura de poder a Josep Bisbal, davant del mateix notari, en els mateixos o semblants termes. Aquest dia i el següent aquests veïns, en grups de tres o quatre, van signar diferents escriptures en les que autoritzaven Bisbal perquè buscara en préstec, censal o de qualsevol altra manera, "*cantidad de dinero, en una o más partidas, hasta la quantía que le pareciere ser necesaria para la consecución del antedicho tanteo y reyntegro al patrimonio real del expresado lugar de Catadau*", obligant-se i hipotecant, si fos necessari, els seus béns.²¹ Tant en l'escriptura de 13 de juliol de 1740 com en un paper conservat en l'arxiu de la casa d'Osuna, que duu per títol "*Razón de los indibíduos que otorgaron los poderes para la demanda y tanteo*", apareixen els mateixos 132 veïns, als que s'haurien d'afegir el

Lombay, su legitima consorte, sobre incorporación a la Corona del lugar de Catadau, con todos los derechos y rentas comprendidos en las ventas hechas a los causantes de la referida marquesa de Lombay, Madrid, 1798, 53 fols., Viuda de don Joaquín Ibarra, a l'AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 2²⁸ i una altra còpia al llig. 1.930, exp. 4. La Reial Ordre i el privilegi de Felip V són a l'AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 1. Hi ha una còpia del Reial Privilegi a l'ARV, *Real Justicia*, llibre 796, fols. 413r-420r.

¹⁹ ARV, *Real Justicia*, llibre 796, fols. 418r-419v.

²⁰ Arxiu de Protocols del Reial Col·legi del Corpus Christi (APCC), *Protocols de Josep Macià Gilabert*, llibre 7.336, fols. 22r-24r. Com que els protocols que van foliats tenen una numeració diferent en cada any, es dona per suposat que la foliació correspon a l'any de l'escriptura.

²¹ APCC, *Protocols de Josep Macià Gilabert*, llibre 7.336, fols. 32v-90v; hi ha còpia d'una de les segones escriptures a l'AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6¹⁵.

justícia, els dos regidors i el síndic que van apoderar Bisbal el 25 de maig i el propi Josep Bisbal de Jeroni, que, per raons òbvies, no és en l'escriptura ni en la llista.²² Aquests 137 veïns eren una proporció prou alta, del 73 %, dels veïns totals de Catadau que, segons Francesc Benlloch eren 188 en 1756, una data molt pròxima a la del desenrotllament del plet.²³ En maig de 1745 molts veïns de Catadau signaven noves escriptures de poder a Josep Bisbal, autoritzant-lo a obligar-se econòmicament en el seu nom, davant del notari de Carlet –i important literat prerenaixentista– Carles Ros. Es tracta de trenta-dos escriptures, signades entre el 14 i el 24 de maig de 1745, la major part col·lectives, en les que s'obliguen 107 veïns de Catadau i terratinents residents en altres localitats, totes de la Ribera Alta.²⁴ Com que es tracta d'una data posterior a la sentència, desfavorable a les pretensions d'incorporació, és probable que tingueren relació amb algun recurs que pensava interposar-se, del que no estem gaire informats. La disminució dels atorgants a 107 testimonia la relativa desmobilització que la sentència va provocar.

Segons sembla indicar l'escassa i fragmentària documentació que es conserva del plet, el paper jugat per Josep Bisbal fou molt important. Entre 1740 i 1745 degué fer llargues estades a Madrid, per tal de seguir *in situ* la marxa del procés, procurar els diners necessaris i realitzar les nombroses i probablement complexes gestions indispensables. Prova del paper clau que desempenyà Bisbal és la persecució de que fou objecte per part dels ducs després que el rei confirmara la seua possessió de Catadau i ordenara que Bisbal abandonara la Cort. En juliol de 1745 el duc de Béjar i la duquessa de Gandia van rebre la notícia que Bisbal i altres veïns de Catadau seguien a Madrid, maquinant noves actuacions contra ells. El dia 7 d'aquest mes els ducs presentaven un escrit davant del tinent de corregidor de Madrid, Julián de Hermsilla, per tal que prenguéssin Bisbal i li comunicéssin l'ordre d'expulsió de la Cort, ja que durant dos mesos no l'havien pogut trobar ni a Madrid ni a Catadau. Malgrat que fou buscat en diferents mesons madrilenys habitualment freqüentats per valencians, no fou trobat. Més endavant, el dia 20, els ducs presentaven un altre escrit, demanant ara la presó de Bisbal, tot i circulant l'ordre per tota la monarquia, i especialment pel regne de València i el lloc de Catadau. Novament les gestions fetes per trobar-lo van ser infructuoses, tant a Madrid com a Catadau.²⁵ Finalment, però, va donar amb els seus ossos en la presó senyorial de Llombai, on encara continuava en 1756, ja que Francesc Benlloch especifica “*que hoy purga sus licenciosos procedimientos en esta cárcel*”.²⁶

²² AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6²⁶, 10.

²³ Francisco Benlloch, *Descripción de el marquesado de Lombay...*, ob. cit., p. 92.

²⁴ APCC, *Protocolos de Carles Ros*, llibre 4.882.

²⁵ AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6²⁶, 18.

²⁶ Francisco Benlloch, *Descripción de el marquesado de Lombay...*, ob. cit., p. 93.

Josep Bisbal era un home de condició modesta. Segons els ducs era “*un ombre vagante, sin oficio ni veneficio alguno*”, que, per tal de sostenir-se durant el llarg temps que residí a Madrid, va tenir que guanyar-se “*una plaza de mozo de oficio supernumerario de la frutería*”.²⁷ Josep Bisbal i Simó, darrer fill de Jeroni Bisbal i de Margarida Simó, va nèixer a Catadau el 4 de febrer de 1698, de manera que tenia 42 anys en iniciar-se el plet de reversió. Era casat, des del 29 d'octubre de 1725, amb Teresa Bisbal i Ruiz, nou anys més jove que ell.²⁸ En el capbreu de 1699 no figura cap propietat declarada pel seu pare i en el de 1756, exclusivament de Catadau, confeccionat per a remeiar les nombroses ocultacions fetes en el de 1747-1748, tampoc no consten confessions ni de Josep Bisbal ni de cap fill seu.²⁹ Com que en el registre parroquial i en altres documents apareix com a llaurador, és probable que tingués terres arrendades, situació que, en tot cas, s'haurà d'aclarir en el futur amb una investigació més completa. També és probable que es dediqués, a més a més, a activitats comercials i financeres, i potser no era tan humil com l'escassa documentació disponible fa aparentar, ja que coneixem una escriptura per la que Bisbal concedia a un veí de Catadau un préstec graciós de 81 lliures, una quantitat relativament important.³⁰

A banda de la persecució de Josep Bisbal, aquesta primera fase del plet registrà altres anècdotes significatives. L'apoderat de Catadau, sens dubte en haver malinterpretat alguna actuació processal, havia escrit al poble afirmant que s'havia lliurat sentència favorable. Aquesta notícia provocà, en la matinada del 25 de juny de 1743, un aldarull popular, ja que “*hubo un gran ruydo, y alboroto, en dicho lugar de Catadau por haverse comovido la mayor parte de sus vezinos, gritando y vitoreando por las calles, en las que se hizieron algunas oguereras de fuego, y se dispararon coetes, llegando a el extremo de albolar (sic) las campanas, lo que sucedió a esso de las dos horas de dicha madrugada*”.³¹

L'anècdota proporciona una idea de l'entusiasme i adhesió general que el plet tingué entre el poble de Catadau. Però aquest entusiasme té el seu contrapunt en l'enorme cost del procés i les seues greus conseqüències econòmiques. D'alguna manera tenien raó els ducs quan afirmaven que Bisbal, amb ocasió del procés, “*contraxo varios empeños de crecidas sumas de dinero, sujeriéndoles a los demás perniciosas influencias, con las*

²⁷ AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6²⁶, 18, sense foliar.

²⁸ Arxiu Parroquial de Llombai, llibres 3 (naixement de Josep Bisbal) i 6 (matrimoni amb Teresa Bisbal), ambdós sense foliar.

²⁹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.357, exp. 7 (capbreu de 1699); llig. 1.120, exp. 2 (capbreu de 1756).

³⁰ APCC, *Protocolos de Josep Macià Gilabert*, llibre 7.336, fols. 71v-72v (escriptura de 22 de juliol de 1740).

³¹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 2¹⁷; altres notícies de l'aldarull en els lligalls 722, exp. 6²⁶ i lligall 1.447, exp. 177.

que los traxo entretenidos y esperanzados, y por cui medio lograría consumirles crecidas cantidades, así para sus asistencias como con el pretexto de gratificaciones a las personas que medrarian para su yntento".³² En Madrid Bisbal hagué d'acudir a diferents prestamistes en sol·licitud de diners amb els que finançar el plet. Un d'aquests fou el comerciant, francès o d'origen francès, José Antonio Boulet, que donà "5.000 y más pesos", a la devolució dels quals s'obligaren mancomunadament tots els veïns que havien apoderat Josep Bisbal.³³ Boulet va seguir plet a Madrid contra Bisbal i els altres obligats i va obtenir sentència executòria en 1745, però va haver de sol·licitar diferents requisitòries fins a 1752 per tal d'aconseguir cobrar, ja que el poble de Catadau, encapçalat per les seues autoritats, oposà una fortíssima resistència. En 1745 es van fer els primers embargaments de propietats, però es va recaptar una quantitat ínfima, absolutament insuficient.³⁴ En 1747, quan l'agutzir i escrivà del jutjat de Llombai començaven noves diligències conduents al pagament, el tinent d'alcalde de Catadau "capitaneando (con la vara de justicia en la mano izquierda y una pistola montada en la derecha) a veinte y cinco hombres cargados de diferentes armas de fuego, como también a otros diferentes que llevaban otras, no sólo impidió el curso de dichas diligencias y lo mandado por nuestro Consejo en dicha auxilioria y cumplimiento dado por esa Audiencia y gobernador de Lombay, sino que, probocando y maltratando a dichos alguaciles y escrivano hasta el último extremo, los puso presos en la forma que se dejara discurrir de semejante atropellamiento, en la cárcel de dicho lugar de Catadau".³⁵ Finalment hagueren de pagar, però com molts dels deutors no tenien liquidesa monetària per a tornar les quantitats que els corresponia, van haver de vendre diferents propietats a Boulet, que acabà esdevenint un important propietari a Catadau. Les execucions de béns van topetar amb nombroses dificultats, ja que en les diligències d'embargament de 1753 no es va presentar ningun postor, de manera que va ser el propi Boulet qui optara a les subhastes. La documentació que posseïm és fragmentària i no apareixen totes les propietats que acabaren finalment en mans del comerciant madrileny. Mort aquell, el seu fill i hereu, Rafael Boulet i Velasco, hagué de realitzar diferents gestions, que acabaren en una nova possessió de les propietats que havia heretat, ja que els arrendataris, després de la

³² AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6²⁶, 18, sense foliar.

³³ Altres documents fixen el deute a Boulet en 99.018 rals de billó, que equivaldrien a una quantitat menor, una mica superior als 2.500 pesos, però és possible que aquesta quantitat siga la resta final, un compte descomptades quantitats ja cobrades pel comerciant madrileny. AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.227, exp. 79.

³⁴ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.227, exp. 79.

³⁵ ARV, *Real Acuerdo*, llibre 40, fols. 422r-423v; llibre 42, fols. 651r-653v, i llibre 45, fols. 790r-792v. La citació correspon al llibre 42.

mort del pare, les havien estat cultivant com a pròpies durant anys.³⁶ Però, encara que va ser el prestamista més important, José Antonio Boulet no fou l'únic. També un altre comerciant de Madrid, Pedro Gil del Barrio, va prestar a Josep Bisbal i els seus socis mancomunats 15.000 rals, per al cobrament dels quals també va obtenir sentència executòria, que conduí al remat i venda judicial de nombroses propietats de cent divuit veïns.³⁷ Aquest primer plet de reversió acabà essent una autèntica ruïna per a Catadau, encara que és impossible fer-ne una valoració, ni tan sols aproximada. Referint-se a Josep Bisbal escrivia Francesc Benlloch que aquell era a la presó "a instancia de los maltratados de dicho lugar, de cuya perdición ha sido la principal piedra, por cuanto para seguir el pleyto de retracto en essa corte, profusamente ha divertido, por medio de apoderadas obligaciones, más de veinte mil pesos en monopolios, increíbles gastos y supuestos regalos, cuya profusión y desastre ha originado a este pueblo otros mayores de varias execuciones, de que los que fueron poderosos y acaudalados quedaron en punto más que mendigos, que los disimula la sugestión a los jornales".³⁸

LA RESURRECCIÓ INTERMITENT DEL PLET

En 1761 Catadau intentà reobrir el procés i efectivament el 18 d'agost d'aquest any el fiscal del *Consejo de Hacienda* va emetre una consulta favorable a tal fi, fet que preocupà a l'aleshores governador del marquesat de Llombai, Manuel García Pescador.³⁹ L'actitud favorable del fiscal, Francisco Carrasco, marquès de la Corona, és manifesta per la carta que va enviar a l'Intendent de València, marquès d'Avilés, en que li comunica les vendes de Catadau a Ramon de Riusec i a Aimeric de Centelles, tot i demanant-li a quant ascendia la renda de Catadau en el darrer quinquenni.⁴⁰ En aquesta ocasió els ducs pensaven que era novament Josep Bisbal el promotor del plet ja que, seguint les actuacions *ad hominem* que s'havien efectuat en el procés anterior, el duc demanà al monarca que prenguéss "una severa providencia contra Joseph Bisbal, reo de la Real indignación por haber despreciado los decretos por los quales se le impuso perpetuo silencio, extrañándole de la Corte, a la qual había vuelto después de concitar por fines particulares a los individuos de dicho lugar de Catadau para la reno-

³⁶ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.227, exp. 78 i 79; ARV, *Protocolos de Miquel Roig*, llibre 10.669, fols. 41r-42v (escriptura de 18 de juny de 1750).

³⁷ APCC, *Protocolos d'Antonio Ignacio Reinoso*, llibre 6.847 (escriptures des del 26 de novembre de 1749 fins el 16 de maig de 1750).

³⁸ Francisco Benlloch, *Descripción de el marquesado de Lombay...*, ob. cit., p. 93.

³⁹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6²⁶, 2.

⁴⁰ ARV, *Bailía, série E*, exp. 308.

vación de dicho pleyto".⁴¹ Però s'equivocava, ja que el 24 de maig de 1761 l'ajuntament de Catadau donava poders a Josep Noverques, Josep Climent de Baptista, Josep Climent de Raimund i Vicent Solà i Simó perquè "puedan defender la causa que dicho lugar y común está siguiendo contra la casa del Exmo. Sr. duque de Gandía, sobre tanteo y redención de él a la Real Corona".⁴² La iniciativa del fiscal fou rebutjada pel Consejo i se li va imposar de nou al poble perpetu silenci. Una carta de privilegi de Carles III, signada a Aranjuez el 3 de juny de 1762, concedia a la duquessa de Gandia i els seus successors que "continúen perpetuamente en el goce del lugar de Catadau, sus rentas, jurisdicción, señorío y basallage (sic)".⁴³ Aquest privilegi es va llegir públicament a Llombai, Alfarb i Catadau els dies 28, 29 i 30 de març de 1763 respectivament, i fins i tot es va notificar, casa per casa, a molts veïns de Catadau.⁴⁴

El poble va recórrer de nou –aquesta vegada junt amb Alfarb– davant del Consejo de Hacienda el 25 de juliol de 1766 i el fiscal novament va estimar que devia reobrir-se el procés, però el Consejo va emetre el 27 de setembre de 1767 una consulta en la que desestimava la pretensió, ordenant que no s'admitiren més recursos.⁴⁵ Per Reial Cèdula de 23 de desembre de 1767 el monarca Carles III manava que no s'inquietés a la casa d'Osuna en la possessió de Catadau, tot i imposant a aquest poble perpetu silenci.⁴⁶ A banda dels arguments jurídics habituals, en aquesta ocasió el poble va assajar un altre tipus d'al·legacions, afirmant que la població patia nombroses vexacions per part de la senyoria i que "de cada día se experimentaba la ruina de la vecindad, y que podía llegar el caso de quedar despoblada",⁴⁷ línia argumental en rebatir la qual la part ducal dedicà un cert esforç, demanant una àmplia informació de testimonis. En la tercera pregunta es sol·licitava a aquests que diguessen si la duquessa de Gandia "ha hecho muchas

⁴¹ Memorial ajustado..., ob. cit., fol. 33r.

⁴² Memorial ajustado..., ob. cit., fol. 38r. No podem conèixer la data de defunció de Josep Bisbal perquè el registre parroquial de Catadau se separà del de Llombai en 1726 i fou cremat en 1936. L'escriptura de poders és a l'ARV, *Protocolos de Miquel Roig*, llibre 10.671, fols. 13r-14r (escriptura de 24 de maig de 1761). Uns mesos després l'ajuntament de Catadau reiterava aquests poders en diferents ocasions, ampliant-los a tots els plets que pogués seguir el poble, ARV, *Protocolos de Miquel Roig*, llibre 10.671, fol. 31r-v (escriptura de 6 de novembre de 1671), fols. 41v-42r, (escriptura de 17 de novembre de 1761) i fol. 42r-v (escriptura de 19 de novembre de 1761). En la segona escriptura de 24 de maig i en aquesta darrera, els apoderats s'obligaven a pagar "todas las costas, daños y perjuicios que se les ocasionasen (sic) a dichos capitulares, común y vecinos, por virtud de dicho otorgamiento de poder".

⁴³ AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 1.

⁴⁴ ARV, *Real Justicia*, llibre 805, fols. 44r-84v. En aquest document s'inclou també el text del privilegi.

⁴⁵ Memorial ajustado..., ob. cit., fol. 3r.

⁴⁶ AHN, AN, *Osuna*, llig. 592, exp. 23; ARV, *Real Justicia*, llibre 807, fols. 556r-573v.

⁴⁷ Memorial ajustado..., ob. cit., fol. 33r.

vexaciones a los vecinos de los citados pueblos de Catadau y Alfarbe, ocasionándoles los mayores y más graves perjuicios en sus haciendas, hasta aniquilarlos y reducirlos al más infeliz sixtema (sic), causando la muerte a algunos de dichos vecinos y obligando a otros a desamparar dichos pueblos con abandono de sus casas".⁴⁸ En aquest tercer intent Josep Bisbal de Jeroni tampoc no va intervenir ni és nomenat en cap document. Potser ja era mort, cosa que no podem saber degut a la desaparició de l'arxiu parroquial de Catadau, però els apoderats del plet van ser els mateixos que en 1761.

Major fortuna va tenir el recurs de 1789, ja que en aquesta ocasió el juí es va reobrir efectivament, segons Reial Ordre de 18 de juliol d'aquest any. Ara Catadau oferia pagar, per damunt de la seua primera oferta, els 13.000 sous de la retrovenda més els 30.000 rals pagats pel duc de Béjar en 1745, el que feia una suma total, en moneda castellana, de 61.838 rals i 20 maravedisos, sol·licitant es confirmara la sentència de vista de 27 de maig de 1744. Aquest conjunt de xifres és prou confús i els documents no contribueixen massa a aclarir-lo. Queda clar que el "preu" de Catadau era de 13.000 sous, és a dir els 5.000 pels que s'havia venut la jurisdicció a Arnau Joan i, posteriorment a Ramon de Riusec, més els 8.000 suplementaris que havia pagat Aimeric de Centelles. No obstant això Catadau va oferir, en la primera demanda d'incorporació 26.000 sous, exactament el doble, entenent-se que els 13.000 sous de diferència eren de servei, als quals afegí 20.000 sous més com a donatiu. Aquests 46.000 sous equivalien a 24.847 rals castellans. En 1744 el duc afegí a aquests 30.000 rals, amb el que la quantitat total ascendia a 54.847 rals castellans. En 1789 Catadau incrementà aquestes xifres en 13.000 sous més, equivalents a 6.991 rals i 20 maravedisos. Interprete que aquests 13.000 sous afegits eren un nou servei a la monarquia, ja que els 13.000 sous del preu de venda ja s'havien oferit, com era indispensable, en la primera demanda. Siga com siga, la quantitat final que Catadau hagué de dipositar en l'inici d'aquest darrer plet foren els 61.838 rals i 20 maravedisos esmentats més amunt.

L'oposició senyorial, en aquest moment del duc d'Osuna, marit de l'aleshores duquessa de Gandia, reproduïa arguments basats en documents ja coneguts: el privilegi de Pere IV de 1336 i la seua confirmació de 1340,⁴⁹ les vendes del lloc a Arnau Joan, a Ramon de Riusec i a Aimeric de Centelles,⁵⁰ una traducció castellana de la renúncia a la retrovenda de 1393, els furs valencians sobre alienacions del Reial Patrimoni i la pragmàtica d'Alfons V de 1447.⁵¹ "A tres proposiciones –deia l'al·legat senyorial– reduce

⁴⁸ AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 2¹⁴ a.

⁴⁹ Reproduïts al *Memorial ajustado...*, ob. cit., fols. 5v-8r.

⁵⁰ Reproduïts al *Memorial ajustado...*, ob. cit., fols. 8v-17r.

⁵¹ Reproduïts al *Memorial ajustado...*, ob. cit., fols. 17r-22v.

su defensa la parte del duque: primera que el rey don Juan el I pudo enagenar o pactar acerca del derecho de redención; segunda, que consta legítimamente que lo hizo con respecto a los causantes de la actual duquesa, y la tercera, que esta enagenación fue válida en su principio y debe permanecer perpetuamente".⁵² És a dir, que mantenien la mateixa estratègia legal que en el primer plet.

Les successives addicions al *Memorial ajustado* van aportar documents i arguments suplementaris, però els advocats de la casa ducal no van basar en ells la seua estratègia de defensa i probablement tenien raó els advocats de Catadau quan afirmaven que tot el que pretenia la part ducal era guanyar temps. Efectivament, en la primera addició el duc, insistint en que la nova població postmorisca era l'origen de nous drets, va presentar l'escriptura de nova població d'1 de juny de 1611, així com les escriptures de venda de la meitat de Catadau a Arnau Joan, i després a Alfons Suárez, de 1357 i 1385 respectivament, junt amb documents sobre la població morisca d'escàs interès.⁵³ La segona addició tan sols aportava el document de cessió de les alqueries de Catadau i Alumber a Galaubia, feta per Jaume I en 1238, que els advocats del duc consideraven fonamental, ja que es tractava de demostrar el "*tracto sucesivo o derivación desde Galaubia hasta los causantes de S..E.*".⁵⁴ Sembla que la defensa ducal intentava obrir una nova línia argumental, prenent separar la jurisdicció de la possessió del territori, però no la va seguir de forma decidida, probablement perquè mai no va trobar l'escriptura de venda de l'altra meitat de Catadau. Aquesta és la raó de que concediren tanta importància a la cessió de Catadau i Alumber a Galaubia de Panalac. A aquests escrits hauriem d'afegir altres documents complementaris d'aquesta mateixa data, com l'extens memorial que va escriure per al duc el jurista Domingo Rico Villademoros, que fa un complet resum de tots els plets, però no varia en essència l'enfocament dels advocats, ja que continua considerant fonamental la renúncia feta per Joan I del seu dret

⁵² *Memorial ajustado...*, ob. cit., fol. 49v.

⁵³ *Adición al Memorial ajustado, hecho con citación de las partes y en virtud de decreto del Consejo, del pleyto que en él sigue el lugar de Catadau y los señores fiscales con el señor duque de Osuna, en representación de la condesa de Benavente, duquesa de Gandía, marquesa de Lombay, su consorte, sobre incorporación a la Corona del citado lugar de Catadau, con todos los derechos y rentas comprendidos en las ventas hechas a los causantes de la referida marquesa de Lombay*, Madrid, 1805, 120 fols., sense peu d'impremta, en AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 2³⁰.

⁵⁴ *Segunda adición al Memorial ajustado, hecho con citación de las partes y en virtud de decreto del Consejo, del pleyto que en él sigue el lugar de Catadau y los señores fiscales con el señor duque de Osuna, en representación de la condesa de Benavente, duquesa de Gandía, marquesa de Lombay, su consorte, sobre incorporación a la Corona del citado lugar de Catadau, con todos los derechos y rentas comprendidos en las ventas hechas a los causantes de la referida marquesa de Lombay*, Madrid, 1806, 4 fols., sense peu d'impremta, en AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 2³²; veure també llig. 1.048, caixa 2, exp. 188.

de retracte en 1393. Pensava aquest jurista, que ignore si actuà com a advocat de la causa o si simplement va escriure l'obra per tal de recolzar i fonamentar el treball dels advocats, que, malgrat totes les declaracions, els monarques tenien la "*potestad sagrada*" d'alienar el que volguessen en recompensa de serveis i que no tenia valor el pacte implícit de retrovenda que al·legava Catadau, i més encara si s'havia fet renúncia expressa del retracte.⁵⁵

Per alguna raó que no he pogut averiguar el duc d'Osuna va sospitar que aquesta reapertura del plet no anava a ser tan fàcil com les anteriors. Només conèixer-se que "*vuelve a suscitarse en el día el punto de incorporación en la Corona del lugar de Catadau*", l'administrador madrileny de les possessions ducals, Manuel de Azcargorta, ordenava una mobilització general dels funcionaris i advocats de la casa a la recerca de documents i notícies. Fins a finals de l'any 1801 portà el plet l'advocat Pedro Flórez Quevedo, i en ser nomenat aquest secretari de la presidència del *Consejo de Hacienda*, ho va fer José Ignacio Joven,⁵⁶ però hi ha documents que testifiquen l'actuació d'altres advocats, com Benito Fernández de la Garrida.⁵⁷ Ignore si els ducs van contractar els serveis del dominicà i destacat "feudista" valencià Bertomeu Ribelles, que va aconseguir sentència favorable a la senyoria en el plet de reversió de Sueca.⁵⁸ De fet en l'arxiu de la casa d'Osuna es troba un fragment de les Memòries de Ribelles sobre el marquesat de Llombai, en el que manifesta la seua opinió sobre el juí i quina hauria estat la seua línia argumental. El dominicà pensava que Arnau Joan i Ramon de Riusec eren senyors territorials cadascú d'una meitat de Catadau, probablement com a recompensa de serveis i no per compra; però, fos com fos, no es coneixien exemplars dels instruments de cessió. Primerament Arnau Joan va comprar la jurisdicció de tot Catadau i posteriorment, mort probablement Joan, la va adquirir Ramon de Riusec. De manera que el que estava en disputa en el plet era tan sols la senyoria jurisdiccional. "*De aquí es que —escriu Ribelles— no puedo dejar de admirarme de la equivocación con que se ha procedido desde los principios en el pleito sobre la incorporación a la Corona del lugar de Catadau, así por parte de los vecinos de éste, como por la del Exmo. señor duque, su señor. Creyendo aqué-*

⁵⁵ *Por el señor duque de Osuna y de Gandía, en el pleyto con los señores fiscales y el lugar de Catadau sobre incorporación de este pueblo a la Real Corona*, Madrid, 1806, 31 fols., sense peu d'impremta, en AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 2²⁷. Hi ha altres exemplars en els lligalls 4.009, 4.010 i 4.011.

⁵⁶ AHN, AN, *Osuna*, caixa 2, llig. 1.048, exps. 179 i 180².

⁵⁷ ARV, *Protocolos d'Eugeni Sanz*, llibre 10.800, fols. 166r-167r (escriptura de 21 de novembre de 1802).

⁵⁸ Bartolomé Ribelles, *Examen histórico-crítico del señorío, jurisdicción y derecho a reducirse a la Real Corona de la insigne villa de Sueca (1814)*, edició, introducció i notes d'Antoni Furió. Sueca, 1983, 3 vols., Impremta Palacios.

llos que las escrituras que fundaban el derecho en el señor a percibir los derechos dominicales de este lugar eran las que quedan citadas y extractadas de los años 1358, 1368, 1391 y 1393, pasaron a solicitar el tanteo y la incorporación, depositando 13.000 sueldos, que son los que costó de compra la jurisdicción de Catadau, y ni los fiscales de S. M. han advertido la equivocación que se padecía en este depósito respecto de la demanda, ni el Exmo. señor duque ha hecho la menor gestión contra su insuficiencia".⁵⁹ Malgrat que l'escrit no està datat sembla contemporani del plet i, per tant, anterior a les Corts de Cadis. Com ja s'ha dit, Ribelles utilitza la distinció, que es va fer famosa en aquelles Corts, entre senyoria territorial i jurisdiccional, encara que no usa aquestes expressions.

De tota manera Ribelles no tenia raó quan es referia a "*la equivocación con que se ha procedido desde los principios*", ja que aquesta línia de defensa sí que es va intentar, i fins i tot de forma més documentada, ja que en la primera addició al *Memorial ajustado* es van presentar, com s'ha dit més amunt, l'escriptura de venda de la meitat de Catadau a Arnau Joan, per 60.000 sous barcelonesos, i la de la seua reversió posterior a Alfons Suárez, documents que Ribelles desconeixia. Durant el primer plet, com hem vist també més amunt, els advocats de la casa ducal van fer ús d'un argument en certa manera semblant al de Ribelles, quan van afirmar que en tot cas es podria redimir l'alta jurisdicció però no l'alfonsina, "*por ser ésta inseparable del dominio directo del lugar*". Efectivament la jurisdicció alfonsina requereix la propietat prèvia d'un lloc i aquest era un argument hàbil per tal de separar el domini directe dominical i la baixa jurisdicció del mer imperi, que era el que es va vendre a Arnau Joan, Ramon de Riusec i, finalment, a Aimeric de Centelles.⁶⁰ És en l'escrit de Domingo Rico Villademoros on l'argumentació propugnada per Ribelles apareix de forma més clara. Recolzant-se en la cessió a Galaubia, i la posterior de la meitat de Catadau a Arnau Joan i Alfons Suárez, Rico opinava que el territori de Catadau mai no havia sigut del Reial Patrimoni i, per tant, no podia revertir a ell. "*No sólo falta –escribía– el dato más importante para la incorporación, porque no puede haberse lo que nunca se tuvo, sino que produce a favor de la casa de Gandía el título más precioso y respetable del derecho*".⁶¹ Tenint en compte la sentència favorable a la reversió, sembla que el *Consejo* no va estimar aquestes consideracions, però no coneixem perquè, ja que aquesta sentència, com totes les de l'època, no és raonada. De tota manera els advocats ducals sempre fonamentaren les seues al·legacions en el document

de Joan I de 1393 en que aquest monarca atorgava l'alta i baixa jurisdicció de Catadau a Aimeric de Centelles, tot i renunciant al dret de retracte, probablement perquè aquest fou el fonament jurídic esgrimit en el privilegi de Felip V de 1745.⁶²

Els problemes econòmics d'aquest darrer plet van ser semblants als que provocà el primer, encara que no tan greus. Els veïns de Catadau, així com els dels altres pobles del marquesat, havien guanyat experiència en la lluita antifeudal i en 1789 ja s'havien embarcat en nombrosos i diversos processos contra la casa de Gandia. La política de la monarquia també havia canviat, facilitant a les poblacions la incoació de plets antisenyoriais. Si el primer plet s'havia organitzat de manera privada, apoderant Bisbal i autoritzant-lo a buscar els diners necessaris mitjançant diferents escriptures notariais, ara totes aquestes gestions es feien per mitjà de reunió dels veïns en junta general. Aquestes juntes ja no les autoritzava el senyor quan es tractava de pledejar contra ell, sinó el *Consejo de Castilla*, previ informe del *Real Acuerdo* valencià. En 1771, amb motiu d'un altre procés sobre el dret de piló, que van seguir els tres pobles del marquesat, fou autoritzada una junta general, celebrada en 1774, que aprovà una derrama entre els veïns per a aquest plet i tots els altres que se suscitaran en el futur. La reapertura del plet d'incorporació es va finançar amb béns de propis de l'ajuntament de Catadau, però aviat aquests recursos resultaren insuficients, i els apoderats hagueren d'aportar diners de la seua pròpia butxaca, esperant que se'ls restituïrien en quant pogués fer-se una nova derrama, que fou autoritzada pel *Consejo* en 1797. Però els alcaldes ordinaris de Catadau, persones adictes a la casa ducal, impediren reiteradament l'execució del repartiment, amparant-se en la negativa de set veïns a participar en ella.⁶³ En 1801 es devia als apoderats la quantitat de 3.560 lliures, per al pagament de les quals havien hagut d'endeutar-se i fins i tot havien tingut que vendre algunes propietats. Per tal de continuar el plet i satisfer els seus deutes, els perjudicats demanaren al *Consejo* que es fes un repartiment de 1.000 lliures anuals "*cargando una libra por cada una, de la renta de las tierras, y diez sueldos por cada qual, de las casas, parideras y edificios*", de les que es destinarien 650 per a pagar als apoderats i 350 per al seguiment del plet, petició que fou atesa en 1801.⁶⁴

Els apoderats de Catadau en aquest darrer plet van ser diversos i variables al llarg del temps. Coneixem els noms de Josep Flor de Lis, Pere Joan

⁶² AHN, AN, *Osuna*, llig. 723, exp. 1; ARV, *Real Justicia*, llibre 796, fols. 413r-420r. En aquest privilegi s'inclou una traducció castellana del de Joan I de 1393.

⁶³ I no tan sols això, sinó que, segons una representació davant del *Consejo de Castilla* de vint-i-tres veïns de Catadau, l'alcalde ordinarí els causava "*las mayores vejaciones y atropellos en sus personas y bienes*", ARV, *Real Acuerdo*, llibre 98 (1803), fols. 681r-684v.

⁶⁴ ARV, *Real Acuerdo*, llibre 96, fols. 909r-941v, però esp. 926r-941v; *Baillía, série B*, exp. 202, sense foliar.

⁵⁹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6⁵⁵. Es tracta d'un manuscrit de set folis, sense foliar, titulat *Memorias histórico-críticas del lugar de Catadau, situado en el reino de Valencia*, en el que figura com a autor Bertomeu Ribelles.

⁶⁰ AHN, AN, *Osuna*, llig. 722, exp. 6⁶⁶.

⁶¹ *Por el señor duque...*, ob. cit., fol. 24r.

Noverques, Josep Climent, Francesc Solà i Salom, Josep Barberà, Josep Ruiz, Joan Francesc Flor de Lis, Marià Barberà i Damascé Bisbal, substituït en la fase final pel seu fill, Josep Bisbal de Damascé, “*el discolor*”, segons paraules del duc d’Osuna.⁶⁵ Degut a la pèrdua de l’arxiu parroquial de Catadau, separat del de Llombai en 1726, és impossible saber si aquests Damascé i Josep Bisbal eren família del primer Josep promotor del plet, però, com que el cognom era –i és– corrent a Catadau, hi ha poques probabilitats que fos així, ja que Damascé Bisbal, al contrari que Josep Bisbal de Jeroni, era un dels més importants propietaris de la localitat. El recolzament del plet fou molt més general que el primer. Dels 229 veïns que tenia Catadau a finals del segle XVIII, segons un document contemporani, tan sols els set abans nomenats es negaren a participar en la derrama.⁶⁶

LA SENTÈNCIA DEFINITIVA I LES DISPUTES FINALS

Aquest darrer plet començat en 1789 va culminar exitosament per a Catadau, ja que la sentència de revista, de 28 de juny de 1806, confirmava la de vista de 27 de maig de 1744, que admitia la reversió a la Corona per 26.000 sous més 1.000 pesos, més els augments documentats en pàgines anteriors, dels quals se satisfarien a l’actual posseïdor els 13.000 sous del preu d’adquisició.⁶⁷ Aquesta quantitat, equivalent a 61.838 rals de billó castellans i 20 maravedisos, va ser dipositada per Catadau en els *Cinco Gremios Mayores* de Madrid, d’on va passar a la *Caja de Amortización*.⁶⁸

La sentència de 1806 fou un colp duríssim per als ducs de Gandia. Només publicada es van expedir ordres a València per tal de dur a efecte “*la toma de posesión en nombre de la Corona, y no sólo la toma de la jurisdicción sino de quantos derechos gozaba y percibía en Catadau la casa de Gandia, sin que le contuviesen las varias y nerviosas protestas que le hizo por escrito el procurador patrimonial de la casa de Gandia*”.⁶⁹ Entre els dies dos i quatre de maig de 1807 va tenir lloc la presa de possessió.⁷⁰ Per part del Reial Patrimoni va assistir l’oïdor de l’Audiència de València Domingo Bayer y Segarra i, per la part ducal, el procurador patrimonial,

⁶⁵ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.073, caixa 4, exps. 203 a 322, *passim*; llig. 1.048, caixa 2, exp. 180^a; ARV, *Real Acuerdo*, llibre 96, fol. 936v; *Protocolos d’Eugeni Sanz*, llibre 10.801, fol. 36r-v (escriptura de 12 de febrer de 1803) i llibre 10.802, fol. 11r-v (escriptura de 26 de febrer de 1806).

⁶⁶ ARV, *Real Acuerdo*, llibre 96, fol. 934r.

⁶⁷ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.072, caixa 9, exp. 12.

⁶⁸ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.048, caixa 2, exp. 214.

⁶⁹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.048, caixa 2, exp. 200.

⁷⁰ ARV, *Bailía, série B*, exp. 212, sense numerar, “Expediente suscitado por Marcelino Visbal sobre el arriendo del horno nuevo y panadería”, de 9 de febrer de 1815.

oposant-se, en un darrer intent desesperat, a “*quantas posesiones dieren de otra cosa que la jurisdicción, tomando y remitiendo a S. E. testimonio de todo para los recursos que convengan y, como para que se exceptúen las escrituras, puede conducir tanto la exivición (sic) de un título particular de ellas (si le hubiere) o servirá a lo menos para fundar más las protestas y acreditar el exceso en dar la posesión de ellas*”.⁷¹

Als pocs mesos de publicar-se la sentència, el 24 de novembre de 1806, el *Consejo* va demanar a la duquessa l’escriptura de retrovenda en un termini de 30 dies.⁷² Els ducs van ajornar durant molt de temps aquesta escriptura, en un intent inútil d’endarrerir un últim tràmit que no anava a impedir una incorporació que ja havia tingut efecte, “*y quando de día en día se temía no poder retardar más el otorgamiento de dicha escritura, ocurrieron en 1808 los sucesos que de un golpe detuvieron el curso de los negocios de esta especie, llevando toda la atención a los de interés general del reyno*”.⁷³ Però no fou tan sols aquesta l’única herència irresolta del procés que s’arrossegà durant temps, ja que, encara en 1843 se seguia un plet en el jutjat de Carlet contra la casa de Gandia sobre el pagament de les costes del plet de reversió.⁷⁴

Una vegada incorporat Catadau a la Corona, tots els drets que disfrutava el duc van passar al Reial Patrimoni, i en el seu nom a la batllia d’Alzira, la qual va dictar les providències oportunes per a cobrar la partició de fulla de morera, segons l’alfarrassament que s’havia fet prèviament.⁷⁵ Encara que aquest assumpte va suscitar alguns dubtes, com examinarem immediatament, Domingo Bayer no tan sols va prendre possessió “*de la jurisdicción sino de quantos derechos gozaba y percibía en Catadau la casa de Gandia*”.⁷⁶ Això significa que, en contra d’una de les estratègies processals dels advocats ducals, que abans hem examinat, es va interpretar que la sentència incorporava a la Corona no tan sols la jurisdicció sinó tots els drets dominicals.

Un altre conflicte va ser suscitat per l’alcalde de Catadau, Joan Francesc Flor de Lis, el qual pretenia que dues partides d’Alfarb (l’Alquible i la Font dels Xorros) i una de Llombai (Sant Antoni), en les que eren majoritaris els propietaris de Catadau, pertanyien a aquesta població. D’una banda, els de Catadau opinaven que la divisió de termes era incorrecta, ja que

⁷¹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.048, caixa 2, exps. 195^l i 214.

⁷² AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.048, caixa 2, exp. 194^l.

⁷³ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.014 bis, exp. 20. Es tracta d’un resum manuscrit, datat a 22 de juliol de 1811, de tots els plets d’incorporació de Catadau, que pràcticament no afegeix res al que ja concixem per altres documents.

⁷⁴ ARV, *Protocolos de Joan Crisòstom Espert*, llibre 11.015, fols. 125v-126v (escriptura de 22 d’abril de 1843) i fols. 172v-173v (escriptura d’11 de juny de 1843).

⁷⁵ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.072, caixa 9, exp. 15.

⁷⁶ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.014 bis, exp. 20.

l'havia fet el duc arbitràriament per tal de facilitar el repartiment de l'equivalent.⁷⁷ A més a més insistien en que l'obligació de pagar censos i particions era personal i no territorial o, dit en altres termes, que els de Catadau no eren obligats a pagar per les terres que posseïen en els altres termes de Llombai i d'Alfarb. Naturalment el duc opinava que l'obligació era territorial.⁷⁸

La pretensió sobre les tres partides citades més amunt es va ampliar a altres pocs anys després. Efectivament en una sèrie de cartes escrites per l'aleshores arrendatari dels drets dominicals del marquesat, Octavi Jeroni Martín, entre 1809 i 1811, aquest insistia en la pressió exercida pels veïns de Catadau perquè fossen considerades del seu terme altres partides, com la del Fossaret, els Banys i el Regaixo, però aquesta pretensió, segons sembla, no es va formalitzar. Finalment es va declarar que les partides de l'Alquible i Font dels Xorros, més la part corresponent de les de Sant Antoni i Pasalvir, pertanyien a Alfarb i Llombai respectivament.⁷⁹ Fins i tot la pretensió es va estendre a altres partides de secà, situades a l'oest, les del Bacar, Colaita i la ja nomenada de Pasalvir, però el 18 de febrer de 1818 l'Audiència de València reintegrava a la duquessa en la seua possessió.⁸⁰ Malgrat que no van aconseguir la seua pretensió, els veïns de Catadau es negaren, durant un temps almenys, a pagar les particions d'aquestes partides i, segons escrivia en 1811 Octavi Jeroni Martín, aquesta era la principal causa del notable descens de les rendes que s'havia experimentat.⁸¹ El conflicte es va perllongar encara més temps, ja que el que Catadau pretenia era procedir a

⁷⁷ ARV, *Bailía, sèrie E*, exp. 2.359, fols. 20r-22v.

⁷⁸ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.072, caixa 9, exps. 15, 16, 29 i 30. Segons una carta de l'administrador del duc, datada a Gandia el 14 de maig de 1807, Catadau era el poble més gran dels tres del marquesat i amb un xic d'exageració afirmava que els seus veïns havien anat apoderant-se de terres dels termes veïns, posseïnt un terç del de Llombai, dos terços del d'Alfarb i quasi tot el de l'Alèdua, AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.073, exp. 251. De fet en 1807 els veïns de Catadau van impedir l'alfarrassament de la fulla de morera en aquestes partides, aconseguint que el fes l'administrador de rendes de la batllia d'Alzira, llig. 1.384, caixa 1, exps. 125 a 135.

⁷⁹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.072, caixa 9, exps. 35 a 82; llig. 1.399, caixa 2, exps. 575 i 582. Els veïns de Catadau posseïen en aquestes sis partides 705 fanecades. Segons un acte de l'intendent interí José Canga Argüelles, de 25 de novembre de 1809, es va declarar que les partides de l'Alquible i la Font dels Xorros pertanyien a Alfarb, així com que la de "San Antón, hasta el camino que va de Catadau a Lombay y carretera hasta encontrar con el término de Alfarve; y la partida de Pasalvir línea recta hasta la pieza negra de Vicente Bisbal, son peculiares del lugar de Lombay, como comprendidas dentro de su término particular", AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.384, caixa 1, exp. 232²; ARV, *Bailía, sèrie E*, exp. 2.359, fols. 283v-284r i 377 r-v.

⁸⁰ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.072, caixa 9, exps. 25 y 26.

⁸¹ AHN, AN, *Osuna*, llig. 1.399, exp. 623 i 803¹⁻³; veure també llig. 1.384, caixa 1, exp. 95¹⁻².

un afitament distint dels límits entre el seu terme i els dels pobles veïns. Aquest assumpte encara s'arrossegava en 1825.⁸²

Però el conflicte més important fou el creat per la interpretació de quins drets pertanyents als ducs de Gandia devien passar al Reial Patrimoni. En un primer moment es pensà que tots els drets, tant jurisdiccionalment com territorials, que havia posseït la casa de Gandia, havien passat al Reial Patrimoni i, com hem vist, aquest s'aprestà immediatament a cobrar la participació de fulla de morera. Aquesta era, per tal d'incomodar els seus antics vassalls, la interpretació dels ducs, que pensaven "*que a nombre del rey se ha tomado posesión (sic) de dicho pueblo con su término, que por lo mismo se dexa entender con los mismos derechos y contribuciones con que le ocupaba o posehía la señora duquesa*".⁸³ Aquesta era també la interpretació del Reial Patrimoni, segons el qual "*toda vez se ha incorporado a la Corona el lugar de Catadau con su particular término y, en su virtud, emposesándose el rey, es y debe entenderse de aquel territorio, derechos y emolumentos que antes posehía la duquesa de Gandia, que heran censos emphitéuticos pecuniarios, partición de frutos, dominio mayor y directo y otras cosas, y al parecer hasta el presente no consta los términos en que se entienda la mencionada incorporación*".⁸⁴

No era aquesta, òbviament, la interpretació de Catadau, que altrament hauria litigat infructuosament per tal de substituir els ducs de Gandia pel Reial Patrimoni. "*Este solemne y plausible acto –l'apoderat de Catadau, Manuel Escolano, es referia a la presa de possessió– que, en concepto del pueblo debía cellar (sic, per sellar) y terminar las inquietudes y desembolsos que había sufrido de un pleyto ochentón y ruinoso, exitó (sic, per excitó) con notable resentimiento todos los resortes e ideas de la casa de Gandia, la que, sin omitir todo género de resistencias y oposiciones al cumplimiento de las soberanas determinaciones, se ha propuesto principalmente contener y subyugar los restantes pueblos del marquesado por el extraordinario y execrable medio de hacerles conocer que Catadau ha litigado infructuosamente, suponiendo que debe satisfacer al Real Patrimonio las mismas pensiones que le contribuía antes*". Catadau opinava que el retracte no l'havia verificat ni pagat el fisc, sinó el poble, i que a ell havien revertit tots els drets que abans pertanyien a la casa de Gandia, perquè "*tanto la Real Orden de 22 de setiembre de 1741 como las sentencias executorias del Consejo, en cuya virtud se ha verificado la incorporación, conceden al pueblo de Catadau, con arreglo a las reflexiones indicadas, todos los derechos y regalías que antes disfrutaba la casa de Gandia*".⁸⁵

⁸² ARV, *Escribanías de Cámara*, 1825, exp. 136.

⁸³ ARV, *Bailía, sèrie E*, exp. 2.359, fol. 22v.

⁸⁴ ARV, *Bailía, sèrie E*, exp. 2.359, fols. 103r-105v.

⁸⁵ ARV, *Bailía, sèrie E*, exp. 2.359, fols. 127r-136v.

Finalment es va decidir que la Corona tan sols havia adquirit la jurisdicció, però no el domini directe de terres i cases, que ara esdevenien propietat plena dels veïns de Catadau. De fet, des de 1807 endavant, cap de les escriptures de compravenda de Catadau fa referència a ésser sotmesa la propietat alienada a un domini directe superior, ni apareix controvèrsia sobre l'assumpte en la documentació. Però fins i tot els drets jurisdiccionals van ser font de conflictes, com examinarem immediatament. L'ajuntament de Catadau interpretà que havien passat al Reial Patrimoni els drets propietat jurisdiccionals, però no totes les rendes d'origen jurisdiccional, és a dir, el terç-delme i certes regalies, que es convertien en béns propis d'un municipi que sempre havia travessat greus dificultats econòmiques. Fonamentava la seua pretensió en una resposta del fiscal del *Consejo de Hacienda*, de 10 de juliol de 1806, en la que aplicava les regalies de forns, panaderia, tenda i herbes a un fons de propis que havia de formar-se en Catadau, cosa que no es va fer en la presa de possessió a causa de "*cierta indisposición y etiqueta entre el señor intendente y el subdelegado don Domingo Bayer*". Aquestes tensions entre Bayer i l'intendent motivaren que es remetés l'expedient a Madrid sense haver formalitzat aquest extrem, quedant Catadau sense cap document en el que basar les seues pretensions.⁸⁶ L'esclat de la guerra del Francès en 1808 obrí un període transitori durant el qual fou l'ajuntament del poble qui arrendà el terç-delme i algunes regalies, sense que el Reial Patrimoni intervingués, excepte durant el curt període de dominació napoleònica, en que les autoritats invasores van fer-se càrrec d'aquestes rendes. Però una vegada restaurada la monarquia de Ferran VII, la batllia d'Alzira i la Batllia General del Regne de València, creada per aquest monarca, començaren a intervenir en aquest obscur assumpte.

Efectivament, en 1815 el tribunal de la Batllia General va reobrir un expedient d'ofici, que s'havia iniciat en 1811, abans de l'ocupació del mariscal Suchet, "*sobre reintegro de posesión del tercio diezmo y demás regalías pertenecientes al Real Patrimonio de S. M. en el referido pueblo desde su incorporación a la Corona, que algunas autoridades han querido usurparlas contra lo mandado y expresamente prevenido por Reales Órdenes*".⁸⁷ Com s'ha dit més amunt, exceptuat el breu parèntesi de l'ocupació napoleònica, el municipi de Catadau havia arrendat pel seu compte, considerant-los béns de propis, el terç-delme i les regalies de forns, panaderia, tenda i herbes. Requerit en 1814 que presentara tots els documents i cabals recaptats, va fer cas omís a aquestes ordres, pretextant que l'Intendent tenia coneixement de l'assumpte, ja que se li havia oficiat demanant-li que concedira algunes d'aquestes com a béns de propis del poble. Posteriorment, en

agost de 1815 fou comissionat el batlle d'Alzira perquè es traslladara a Catadau per tal de resoldre aquest espinós afer, però, havent viatjat al poble, l'alcalde es negà a col·laborar esgrimint el mateix pretext de que l'Intendent era l'única autoritat competent en el tema. Tornat a Alzira sense èxit, el batlle demanà auxili militar per a una segona visita a Catadau, en la que intentaria solucionar per la força una confusa situació que no tan sols era lesiva al Reial Patrimoni sinó a alguns particulars, ja que s'havien adjudicat doblement diferents regalies, unes per la justícia de Catadau i altres per la batllia d'Alzira. En gener de 1816 el batlle general de València comissionà a Joaquim Llorente perquè es presentara a Catadau, auxiliat de tropa, i demanara els papers i cabals que fins ara s'havia negat a lliurar la justícia de Catadau.

El 27 de gener de 1816 arribà al poble el comissionat Llorente, acompanyat de vint soldats i un oficial, l'administrador de la batllia d'Alzira, l'agutzir i un escrivà. Ni l'espessa comitiva ni la força militar van amedrentar les autoritats municipals. Presentats davant de l'alcalde ordinari, Domingo Cursà, li llegiren el decret del batlle general, però aquest es negà a complir-lo. A resultes de la seua negativa Llorente decretà la presó de Cursà en el seu domicili, tot i imposant-li una multa de 200 lliures i passant la jurisdicció al regidor degà, Francesc Bisbal. Però aquest es comportà igual que l'alcalde i acabà com ell, arrestat en sa casa i multat amb 200 lliures. En tercera instància es va passar la jurisdicció al regidor segon, Pasqual Esteve, el qual va acceptar, però "*con la reserva o protesta de que se le libre un testimonio del referido despacho para los usos que le convengan*".⁸⁸ Pocs dies després, l'1 de febrer, en presència de la tropa, el comissionat va desposseir els arrendataris de les regalies adjudicades per l'ajuntament de Catadau, notificant al regidor segon, Pasqual Esteve, "*que si alguna queixa o derecho entendiera tener, acudiera al tribunal de Baylia General a exponerlo, en donde se le administraria justicia*".⁸⁹ Finalment, el 13 de febrer, el batlle general, fent ús de les seues facultats decidí, respecte de l'alcalde i regidor degà de Catadau "*que se perdonan su injuria y que no apetezco más que el bien común, y que deseo evitar perjuicios y vexaciones usando de la mayor equidad; el comisionado don Joaquín Lorente levantará el arresto y embargo de bienes que sufren los referidos Cursá y Ruiz, satisfaciendo las costas que se hubiesen causado por este incidente, escuchando en lo sucesivo iguales procedimientos, sin dar lugar a que se les castigue con el mayor rigor*".⁹⁰ Ressolt finalment de forma pacífica el contenciós, el 20 de febrer manifestava el batlle general al comissionat que "*era su ánimo el hacer presente a la Real justificación, con la mayor energía,*

⁸⁶ ARV, *Bailía, sèrie B*, exp. 212, sense numerar, "Expediente suscitado por Marcelino Visbal sobre el arriendo del horno nuevo y panadería", de 9 de febrer de 1815.

⁸⁷ ARV, *Bailía, sèrie B*, exp. 202, sense foliar.

⁸⁸ ARV, *Bailía, sèrie B*, exp. 202, sense foliar.

⁸⁹ ARV, *Bailía, sèrie B*, exp. 202, sense foliar.

⁹⁰ ARV, *Bailía, sèrie B*, exp. 202, sense foliar.

que el mencionado pueblo era acreedor a su Real clemencia y que los sacrificios y considerables gastos que les acarreó la incorporación devían compensarse con algún beneficio que les sirviera de premio y ayuda al pago de las Reales contribuciones, dexando a su favor la mayor parte de las regalías, para cuyo efecto se dignase mandar recoger el expediente que yacía obscurecido en el Consejo de Hacienda y se lisongeaba de haver alcanzado esta gracia del monarca”, però que devien deixar d’anar a l’anomenat forn constitucional, construït en temps de les Corts de Cadis, i que s’havia comunicat al seu propietari que, baix multa de cinquanta lliures, havia de tancar-lo aquest mateix dia.⁹¹ No he trobat documentació explícita que ens aclare com finalitzà aquest contenciós, però les regalies acabaren quedant en mans del Reial Patrimoni i l’ajuntament de Catadau privat dels propis que desitjava.⁹²

⁹¹ ARV, *Bailia*, sèrie B, exp. 202, sense foliar.

⁹² En 1833 es va expropiar una terra, a favor del Reial Patrimoni, a un veí de Catadau, per deutes pendents, que no podien procedir més que de l’arrendament d’alguna regalia, i en data tan llunyana com el 6 d’abril de 1842 el batlle d’Alta escribia un ofici en el que afirmava que calia reconèixer –i en el seu cas reparar– la teulada del forn de Catadau, ARV, *Bailia*, sèrie B, exp. 195.